

KİTLE İLETİŞİM ARAÇLARI, SİYASET ve PROPAGANDA

Bengül GÜNGÖRMEZ*

ÖZET

Bu makalede kitle iletişim araçlarının siyaset, ideoloji ve propagandayla problematik ilişkisi tarihsel bir çerçevede, sınırlı şekilde de olsa Osmanlı İmparatorluğu'ndan çağdaş Türkiye'ye kadar (1830'lardan 1980'lere) geçen süre içerisindeki ana hatlarıyla incelenmeye çalışılmıştır. Bu çerçevede kitle iletişim araçlarının özellikle iktidarlar ve diğer toplumsal gruplar tarafından kendi çıkarları için kullanılışı vurgulanmıştır. Bu çalışmanın kapsamına, basın özgürlüğü, sinema, T.V. gibi konular dahil edilmemiştir. Kitle iletişim araçlarının bireyler ve toplum üzerindeki sosyal-kültürel etkileri tarihsel dönemler çerçevesinde ele alınmıştır.

***Anahtar Kelimeler:** Kitle İletişim, İdeoloji, Propaganda, İktidar.*

ABSTRACT

Mass Media, Politics and Propaganda

In this essay, problematical relationship between ideology, propaganda and mass media from the Ottoman Empire to the Republic of Turkey (from 1830's to 1980's) is roughly examined through a historical spectrum even if it is restricted with broad historical context. In this frame especially the abuse of mass media by political powers and social groups for their own interests is emphasized. The scope of this study doesn't cover such

---

* *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü.*

issues as the freedom of press, cinema and T.V. The socio-cultural effects of mass media on individuals and the society have been scrutinized throughout different historical periods.

Key Words: Mass media, ideology, propaganda, political power.

Günümüzde, kitle iletişim araçlarının kitleleri yönlendirmedeki başarısı, sosyal bilimciler için ilgi çekici bir konudur. Bu güçler iktidar olmak, iktidarda bulunanları yıpratmak, seçimleri manipule etmek, bir ideolojiyi yaymak ya da demokrasiyi kesintiye uğratmak için kullanılabilir ve kullanılmaktadır da. Kitle iletişim araçlarının toplumsal yaşamın etkin bir parçası olmasıyla birlikte politik, kültürel gündemi de belirlemesi kaçınılmaz hale gelmiş, gündelik yaşam medya tarafından belirlenmeye başlanmıştır. Toplumlardaki kültürel, ekonomik toplumsal vb. yenilikler, değişiklikler ve olaylar, kitle iletişim araçları aracılığıyla gündeme getirilmekte ve yine kitle iletişim araçları tarafından gündemden düşürülmektedir¹. Bununla birlikte medyanın belirleyici olduğu kadar belirlenen bir konumda olduğunu da unutmamak gerekir.

Kitle iletişim araçlarının yarattığı ilizyonlar tarihini bilmeyen toplumlarda olumsuz etkiler yaratmaktadır. Kitle iletişim araçlarının iktidarlar tarafından bireysel çıkarlar için kullanılmasının dünyada olduğu gibi tarihimizde de çarpıcı örnekleri vardır. Bu çalışmada yeri geldikçe konuyla ilgili bazı örnekler sergilenmeye çalışılacak ve kitle iletişim araçlarının tarihimizde ve toplumsal değişim süreçlerinde nasıl bir rol oynadığı tartışılacaktır.

Osmanlı Basını Siyaset ve Propaganda

Osmanlı İmparatorluğu'nda iletişimi sağlayanlar ve hükümetin propagandasını ilk defa yapanlar tellalardı. Osmanlı İmparatorluğu fethettiği topraklarda kültürünü, dilini ve dinini yaymak için bu tellallardan yararlanıyordu. Hükümet kararlarını bu tellallar aracılığıyla halka bildiriyordu. Padişah fermanları sokak sokak dolaşan tellallar tarafından okunurdu. Osmanlı basını Tanzimat Dönemi'nde Batı'dan alınan diğer birçok kurum gibi Batı'dan alınmıştır. Birçok kaynak ilk Osmanlı gazetesinin Takvim-i Vakayi olduğunu söylemektedir ancak Takvim-i Vakayi'den önce Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa ilk Türkçe-Arapça gazete olan

---

¹ Yusuf Kaplan, *Enformasyon Devrimi Efsanesi*, Rey Yayıncılık, 1991, İstanbul, s.1.

Vakayi-i Mısriyye'yi çıkartmıştır (1831)². II. Mahmud'un Takvim'i Vakayi'yi yayınlaması bundan sonradır. Bu gazete devletin uygulamalarını duyurarak bunlara uyulmasını sağlayacaktı. Resmi bir bülten şeklinde olan bu ilk gazete böylelikle devletin propaganda aracı olarak kurulmuştur. II.Mahmud'la Kavalalı Mehmet Ali Paşa arasında yaşanan siyasi çatışma her iki tarafın yayınlarına da yansımca, tarihimizdeki ilk basın polemiği ortaya çıkmıştır. Takvim-i Vakayi daha başarılı olurken Kavalalı Mehmet Ali Paşa halkı kendi yanına çekememiştir³. Propaganda aracı olsa da Takvim-i Vakayi iktidara körü körüne bağlı bir gazete değildi, toplumsal, siyasi olayları eleştirebiliyordu. Ayrıca bu gazetenin 1839 Tanzimat Fermanı için kamuoyu oluşturmada büyük etkisi olmuştur ve geleneksel yapıdan liberal yapıya geçişin savunuculuğunu yapmıştır. Yine bu dönemde seçkin çevre için bir okul işlevi gören Ceride-i Havadis de yayın hayatına başlamıştır. Bu özel teşebbüs Churcill adında birine aitti ve resmi politikaları yansıtmakla birlikte uluslararası gelişmelere daha çok yer veriyordu⁴. Tanzimat'la gelen Batılılaşma esintileri Tanzimatçıların Batılılaşma idealini benimsetmek için basına yönelmelerine sebep oldu. Onlara göre Batı ülkelerinden yeni değerler ve kurumlar almaya halkı ikna etmek basının göreviydi.

Osmanlı yerli basınının yanında varolan yabancı basın iç sorunları daha fazla tartışarak Ticaret Anlaşması'nın imzalanmasıyla birlikte Avrupa sermayesinin taşıyıcılarını oluşturmak amacıyla ilk defa basın dünyasına

---

² Değişik kaynaklar bu konuda farklı isimler vermektedir. Mesela Erik Jan Zürcher "Modernleşen Türkiye'nin Tarihi"nde 1831'de ilk Osmanlı Gazetesi daha doğrusu resmi gazetesi olan Moniteur Ottoman, Osmanlıca karşılığı Takvim-Vakayi ile birlikte çıkartılmıştı demektedir. J. E Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, İstanbul, İletişim Yayınları, 1993, s.69. Shaw Stanford J., Shaw Ezel Kural "Osmanlı İmparatorluğu Ve Modern Türkiye"de önce Vakayi-i Mısriyye'nin yayımlandığını ardından Takvim-i Vakayi'nin yayımlandığını söylemektedir. Ancak ilk Osmanlı Gazetesi olarak Takvim-i Vakayi'yi kabul etmektedir. J. S. Shaw, K. E. Shaw "Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye, E Yayınları, 1994, s.65. Şerif Mardin "Türk Modernleşmesi"nde Osmanlı İmparatorluğu'nda ilk basılan gazetenin Takvim-i Vakayi ilk özel Osmanlı Gazetesi'nin ise Ceride-i Havadis olduğunu söylemektedir. Şerif Mardin, *Türk Modernleşmesi*, İstanbul, İletişim Yayınları, 1994, s.95. Bernard Lewis "Modern Türkiye'nin Doğuşu"nda Takvim-i Vakayi'den önce Fransızca gazetelerin ve Vakayi-i Mısriyye'nin yayımlandığını söylemektedir. B. Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları,1993, s.95. Ahmet Oktay "Toplumsal Değişme ve Basın'da Türkiye'de ilk defa çıkartılan gazetenin Takvim-i Vakayi olduğunu söylemektedir. Oktay A., *Toplumsal Değişme ve Basın*, Bilim, Felsefe, Sanat, Yayınları, 1987, s.37.

³ Orhan Koloğlu, "Osmanlı Basını: İçeriği ve Rejimi", *Tanzimattan Cumhuriyet'e Türkiye Araştırmaları 1*, İstanbul, 1986, s. 70.

⁴ Bkz. Orhan Koloğlu, a. g. e., s. 71.

rekabet, rakibi kötöleme ve karalama gibi olumsuz tavırlar getirmiştir. Günümüzde de varlığını sürdüren bu kişisel suçlama geleneğinin oluşmasıyla iyi işler yapan devlet bürokratları bile bir anda satılmış, rüşvetçi ilan edilebiliyorlardı. Basın yöneticilerin kişisel becerilerine, yaptığı işlere, fikirlerine bakmaksızın onları zaaflarına, sempati veya antipatilerine göre kişisel özellikleri bakımından değerlendiriyordu. İlk ilginç olay Reisülküttap, dürüst ve vatansever Akif Paşa'nın "Ruslar'dan rüşvet aldı" suçlamasıyla koltuğundan düşürülmesidir. Akif Paşa İngiliz-Rus çekişmesinin kurbanı olmuştur⁵.

Fikir ve münazara gazetesi olan ve halkın anlayacağı bir dille yazan Tercüman-ı Ahval yayın hayatına girdikten sonra yeni bir dönem başlatmış, hükümete eleştirilerde ve uyarılarda bulunarak bazı tabuları yıkmıştır. Devletten yardım almayan bu gazete ile siyasal hayatımızda basın, üstüne düşen görevi yerine getirmeye başlamıştır. Yöneticiler basını kontrol etmekte gecikmediler. Fuat Paşa III. Napolyonun 1852 tarihli kararnameini örnek alarak 1857'de bir nizamname hazırladı. Bu nizamname sonraları daha güçlü hükümler ve uygulamayla Osmanlı Türkiyesi'ne yerleşti."⁶ Bu gazetenin başyazarlığını yapan Şinasi kendi gazetesi Tasvir-i Efkâr'ı çıkartmak için 1861'de bu gazeteden ayrılmıştır. Bu gazete hükümetin otoriter eğilimlerini eleştiriyor, Avrupalı güçlere olan bağımlılığına saldırıyordu⁷. Bu durumun sonucunda devlet memuru olan Şinasi görevinden alındı. Ancak o gazeteciliği sürdürerek Yeni Osmanlılar'ın düşünsel kurucusu oldu. Şinasi'den önce Osmanlı İmparatorluğu'nda çıkan gazetelere rağmen gazetenin bir toplum olayı olarak ortaya çıkması ve toplum hayatına tam olarak girebilmesi Şinasi'yle başlar⁸.

Aynı dönemde azınlıkların basını hoşgörü ile karşılanırken bunlar bağlı oldukları İngiliz veya Fransız çıkarlarını özgür ve rahat bir şekilde ifade edebiliyorlardı. Başka gazetelerden aktarılan haber ve yazılar suç sayılmıyordu. Bu durumdan Türk gazeteci ve yazarlar da yararlanmanın yolunu kolaylıkla buldular. Mesela Şinasi doğrudan kendi gazetesine

---

⁵ O. Koloğlu, a. g. e., s. 75.

⁶ İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İstanbul, İletişim Yayınları, 1999, s. 198.

⁷ "Aslında Şinasi'nin gazetesinin adı bile – Tasvir-i Efkâr – yerleşik otoriteye karşı meydan okuyacak yeni seçkin fikirlerin varlığını gösteriyordu." L. C Brown., *İmparatorluk Mirası*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000, s. 373. "Hayatının sonuna doğru, herkesten uzak, garip bir sükut içinde yaşayan bu zekaya Türk irfanının Avrupalılaşmasını, yani yeni bir dünya içinde kendimizi bulmayı borçluyuz." A. H. Tanpınar, *19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, Çağlayan Kitabevi, İstanbul, 1988, s. 189.

⁸ Bedri Mermutlu, *Sosyal Düşünce Tarihimizde Şinasi*, Doktora Tezi, İstanbul, 1996, s.92.

yazamadıklarını İstanbul'da çıkan Courier d' Orient Gazetesi'ne yazdırıyor sonra da Türkçe'ye çevirip başka bir gazeteden alıntı yapar gibi kendi gazetesine basıyordu⁹. Basındaki bu durum ilerdeki en kanlı ulus kavgalarının temelini oluşturmuştur. Şinasi Paris'e kaçtıktan sonra Namık Kemal gazeteyi devraldı. Onun yönetiminde daha radikal bir tavır alan gazete ayrıca Osmanlılar Cemiyeti'nin sözcüsü haline geldi. Namık Kemal ve arkadaşları bir yandan devleti eleştirirken bir yandan da liberal değerleri İslami kanıtlarla savunuyorlardı. Namık Kemal yeni sözcükler olan vatan, millet ve hürriyet sözcüklerini liberal söylemden hareket ederek yaratmıştır. Bu sözcükler liberalizmin terminolojisine karşılık düşerken bu yeni terminoloji sonraki özgürlükçü ve milliyetçi kuşakların ideolojik araçları olmuştur¹⁰. Basın Yayının fikir hayatıyla, siyaset ve ideolojilerle yakından ilişkisini tarihimizin bu döneminde çok açık bir şekilde görebiliyoruz. Yeni fikir ve ideolojileri yaymada Namık Kemal ve arkadaşları basın yoluyla başarılı olmuşlardır.

Namık Kemal ve arkadaşları 1866'da Mustafa Fazıl Paşa'nın padişaha yazdığı gizli bir mektubu gazetede basıp dağıtınca hükümet sert tedbirler aldı, onları sürgüne yolladı. Bu olayı duyan Fazıl Paşa hepsini Paris'e davet etti. Paşa onları mali açıdan destekliyor onlar da hükümeti eleştirmeye devam eden gazeteler çıkarıyorlardı ve kendilerine Yeni Osmanlılar ismini vermişlerdi¹¹. Avrupa'nın değişik kentlerinde yayınlanan bu gazetelerin (Muhbir, İttihad, Hürriyet) Osmanlı topraklarında yayınlananlardan daha fazla olduğu söylenir¹². Namık Kemal ve arkadaşları Avrupa'yı daha iyi tanıyarak vatanlarına döndüklerinde doğu-batı sentezi yaratmaya çalışmışlardır. En önemli etkileri olarak 1876 Anayasası'nın oluşumunu, Osmanlı Meşrutiyet Hareketi'ni etkilemelerini, kamuoyu yaratmalarını, düşüncelerinin İslam dünyasında geniş taraftar toplamasını sayabiliriz. Dolayısıyla yeni bir siyaset tarzını yaratmışlardır. Onlar kişiliğini kaybetmeden Avrupa Uygarlığı'ndan nelerin nasıl alınabileceğine ilişkin görüşlerini gazetelerinde sürekli belirtmişlerdir. Yeni Osmanlı seçkinler sınıfının ilk modern ideolojik hareketi sayılabilir¹³.

---

⁹ O. Koloğlu, *a. g. e.*, s. 78.

¹⁰ J. E. Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, İstanbul, İletişim yayınları, 1996, s. 105.

¹¹ J. E. Zürcher, *a.g.e.*, s. 107.

¹² Bkz. Koloğlu O., *a. g. e.*, s. 89.

¹³ J. E. Zürcher, *a.g.e.*, s. 108.

II. Abdülhamit Dönemi ve Basın

II. Abdülhamit Dönemi'nde basın daha sert tedbirlerle karşılaşmış¹⁴ Padişah iktidarın yönlendirebileceği bir basın oluşturmaya çalışmıştır. II. Abdülhamit'in otuz üç yıl süren saltanat dönemi basının neredeyse bütünüyle susturulduğu bir dönemdir¹⁵. Günün siyasal ve toplumsal olaylarını tartışmayan gazeteler bunların yerine ilim, edebiyat, felsefi içerikli konuları işlemeye başlamışlar, halkı dış dünyadan haberdar etmişlerdir. Gazeteler yabancı devletlerin politikalarını eleştiremiyorlardı. Bu dönemin en önemli gazeteleri Ahmed Mithat Efendi'nin Tercüman-ı Hakikat'i, Sabah, İkdam, Saadet gibi gazetelerdi¹⁶.

1908'den itibaren basının eylemiyle değişen basın rejimiyle birlikte basında bir özgürlük ve çeşitlilik görülür. Bu özgürlüğün "31 Mart"¹⁷ gibi acı sonuçları olsa da bu tarihten önce bu dönemin dört büyük gazetesi (İkdam, Sabah, Tercüman ve Saadet) Meşrutiyet ve özgürlük savunuculuğuna giriştiler. Tanin, İttihat ve Terakki'nin sözcüsü sayıldı hatta onun yayın organı haline geldi. Kısa zamanda İttihat ve Terakki'nin karşısına değişik partileri temsilen, Aktar Partisi'nin Osmanlı Gazetesi, Mizan gibi birçok yayın organı çıktı. Ayrıca bu dönemde Türkçü bir ideoloji iktidar partisini sardı. Merkez-i Umumi üyesi Ziya Gökalp, Selanik'te Genç Kalemler dergisini yayınlamaktaydı. Ziya Gökalp yazılarıyla Türkçülük akımının güçlenmesini ve yaygınlaşmasını sağlamış ve Türk Ocağı'na katılarak İttihat ve Terakki ile arasında kopmaz bir bağ kurmuştur¹⁸.

Meşrutiyetin ilk yedi yılı basın açısından son derece hareketli olmuştur. Basında yeni gelişmeler yaşanırken gazeteciliği siyasal ihtirasları için kullananların sayısı da artmıştır. Politik sebeplerle öldürmeler, sürgüne göndermeler artmış iktidar olan taraf karşı tarafın basınına kapattırılmıştır. I. Dünya Savaşı boyunca iktidarın açıklamaları dışında hiçbir şey yazılmamış nihai zafere kadar harp sloganı savaşın sonlarında da genel barış teması işlenmiştir¹⁹.

---

¹⁴ Osmanlı basınına getirilen yasaklarla beraber, Abdülhamit'in Avrupa basınına aşırı önem verdiği göze çarpar. Bu konuda bkz. Orhan Koloğlu, *Avrupa'nın Kısacasında Abdülhamit*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1998, s.299.

¹⁵ Oktay Ahmet, *Toplumsal Değişme ve Basın*, B/F/S Yayınları, 1987, s.38.

¹⁶ Orhan Koloğlu, *a. g. e.*, s. 87

¹⁷ "Olaylar Derviş Vahdeti'nin Volkan gazetesinin kışkırtmaları ve İttihad-ı Muhammedi Fırkası'nın örgütlenmesiyle gelişmiştir." Z. T. Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, Cilt 3, İletişim yayımları, İstanbul, 2000, s.492.

¹⁸ Z. T. Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, Cilt 1, İletişim Yayınları, İstanbul, 1998, s.459-60-61.

¹⁹ O. Koloğlu, *a. g. e.*, s.87.

İstiklal Harbi Basını

Basında İstiklal Harbi boyunca savaşı destekleyenlerin yanında Mustafa Kemal'i eleştiren gazetelerin de bulunduğunu görüyoruz. Ortaya çıkan siyasal eylem kamuoyunu etkilemek ve görüşlerini yaymak için basına önem vermiş ve basın bu ilgi sayesinde yeni rejimin oluşmasına büyük katkıda bulunmuştur. Bu dönemde siyasal eylemlerin başlıca yayın organları olarak İrade-i Milliye Gazetesi, Hakimiye-i Milliye (daha sonra Ulus adını almıştır) ve Anadolu Ajansı'nı görüyoruz. Hakimiyet-i Milliye cumhuriyet rejimini yaratan eylemin ana siyasal sözcüsü olurken daha sonra Atatürk'ün kurduğu Cumhuriyet Halk Fırkası'nın resmi yayın organına dönüşmüştür.

Anadolu Ajansı 1920'de kurulan ve halen varlığını sürdüren devlet propaganda örgütüdür. Halide Edip Adivar ve Yunus Nadi Abalıoğlu ajansın kuruluşuna katkıda bulunan yazarlardır²⁰. Bu örgüt İstiklal Harbi sırasında kurulmuş, Anadolu'daki gelişmeleri ülke içinde ve dışında duyurmak amacıyla çalışmalarına başlamıştır. Aynı amaçla telgrafın kullanılmasının yanı sıra savaşı anlatan kitap ve broşürler de yayınlanmıştır. Bu dönemde ulusal hareketin önde gelen kişileri propaganda ve tanıtımın ülke içindeki gücünün farkındaydılar ve propaganda cephedeki kuvvet kadar önemli bir kuvvetti. Mustafa Kemal'in Anadolu Ajansı'nın kurulmasıyla bizzat kendisinin ilgilenmesi bunu açıkça gösterir. Ajansı kurarken söylediği şu sözler oldukça önemlidir: "Düşman bir memleketi önce ordusu ile değil, propagandasıyla işgal eder. Süngü onun arkasından gelir. İşte onun içindir ki, biz bu alanda kendi sesimizi duyuracak bu ajansı kuruyoruz."²¹

Anadolu Ajansı İstiklal Harbi boyunca askeri ve siyasal propagandayı başarıyla yürütmüş yabancı güçler tarafından uçaklarla bildiriler atılarak yürütülen karşı propagandayı da susturarak, savaşın kazanılmasında cephenin arkasında kendine düşen görevi yerine getirmiştir.

Cumhuriyet Dönemi: Basın ve Radyo

Cumhuriyet'in kurulmasıyla başlayan muhalefet tartışmalarına²² basında değişik kesimlerin katılması ve bazı siyasal içerikli mektupların gazetelerde yayınlanmasıyla birlikte hükümet ve basın arasında bir gerilim

---

²⁰ Korkmaz Alemdar, *İletişim ve Tarih*, Ankara, İmge Yayınları, 1996, s. 59.

²¹ Propaganda, *Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi Düşünceler Dergisi* Özel sayı 1, İzmir, s. 30.

²² "Bu dönemde ilk çatışmaların, İstanbul, Ankara gazeteleri arasında başladığı açıktır. İstanbul basını Ankara'nın aldığı kararlara kökten muhalefet etmekteydi." Tunaya Z. T., *Türkiye'de Siyasal Partiler*, Cilt 3.

doğmuş uzlaşmazlıklar ortaya çıkmıştır. Sonuçta hükümet üç gazetenin, Tanin, Tevhid-i Efkâr ve İkdâm gazetelerinin sorumlularını İstiklal mahkemelerine vermiştir. Basınla toplantılar yapılmış Mustafa Kemal yeni rejimin siyasal savaşımının daha bitmediğini belirterek basından Ankara ile uyumlu davranışlarda bulunmasını istemiştir²³. Yine bu dönemde basında kapatılmaların yanı sıra dil devriminin etkileri de söz konusudur. Bazı gazeteler okursuzluktan kapanırken devlet bunun önüne geçmek için gazete ve dergilere prim verme yoluna gitmiştir.

Tek parti döneminde basına sıkı bir sansürün uygulandığını görüyoruz. Bu dönemde basında önemli bir yere sahip olan Kadro Dergisi'nde Yakup Kadri bu derginin sahipliğini yaparken, Şevket Süreyya Aydemir, Dr. Vedat Nedim Tör, Burhan Asaf Belge gibi kişiler yer almıştır²⁴. Kemalizm'in eski Marksist entellektüellerinin ağırlıklı olduğu Kadro Dergisi amaç olarak rejime özgü bir ideoloji hazırlamayı seçmiştir²⁵. İlk sayıdaki baş yazı şöyledir: "Türkiye Devrimin içindedir ama hala Devrim'in ideolojisi olabilecek bir düşünce sistemi üretememiştir"²⁶.

Bu dergi resmi görüşlere karşı çıkamayarak onları sistemli hale getirmeye çalıştı. Devletçilik ilkesini savundu. Türk Devrimi'nin dünyada benzeri olmadığını söylemiş ve onun felsefi temellerini inşa etmeye çalışmıştır²⁷.

Yine bu dönemde Güzellik Kraliçeliği yarışmaları da basında geniş yer tutmuştur. 1929'da Cumhuriyet Gazetesi'nin düzenlediği "Miss Turkey" yarışması tutucu muhalefete karşı siyasal bir işlev görürken Avrupa'ya ve dünyaya benzemenin başka bir yoluydu. Böyle bir yarışmanın propaganda aracı olarak kullanılması az rastlanır bir olaydır. Çoğunluğu müslüman olan bir toplumda ilk kez düzenlenen bu yarışmayı basın ayrıntılı olarak işledi ve geniş yer verdi²⁸. Bu dönemde yapılan futbol karşılaşmaları, milli maçlar da basında geniş yer tutmuş aidiyet duygusunu, birlik ve beraberliği yeniden inşa etmede önemli rol oynamıştır.

²³ "Basın Türkiye Basını" *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, İstanbul, 1993, s. 214.

²⁴ "Basın Türkiye Basını", a. g. e., 216.

²⁵ "Esasen Kadrocular, "Kadro" dergisi vasıtasıyla, geniş bir okuyucu kitlesine hitap ederek, görüşlerini tabana yaymak ve tabandan hareketle yönetimi etkilemek niyetinde değildirlir. Maksatları görüşleriyle İnkılabın şeflerini ve devletin üst kademe yetkililerini etkilemektir. İktidara giden en kestirme yolun oradan geçtiği kanaatindedirler." Bostancı Naci, *Kadrocular ve Sosyo-Ekonomik Görüşleri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990, s. 13-14.

²⁶ Feroz Ahmad, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, Sarmal Yayınları, İstanbul, 1995, s. 96.

²⁷ Bkz. Alemdar Korkmaz, *İletişim ve Tarih*, s.32.

²⁸ Feroz Ahmad. *Modern Türkiye*, s. 126.

İsmet İnönü'nün cumhurbaşkanlığının ilk döneminde uluslar arası politika basına da yansımıştır. Avrupa demokrasiler ve faşizm arasında ikiye ayrılırken basında da benzer cepheleşmeler görülmüştür. Tan, Vatan, Akşam ve Tanin demokrasiler cephesini desteklerken Tasvir-i Efkar ve diğer gazeteler Almanya yanlısı bir tutum sergilemişlerdir²⁹. Naziler Türkiye'de ırkçı-milliyetçi fikirlerle yoğun bir propagandaya girişmişler gençlik örgütleriyle, asker-sivil aydınlar arasında çok fazla taraftar bulmuşlardır.³⁰ Pek çok kez gazeteler çeşitli sebeplerle hükümet tarafından kapatılmıştır.

Çok Partili Döneme Geçiş ve Sonrası

Radyonun yayın hayatına girmesiyle birlikte uluslar arası konjüktürdeki değişimler kitle iletişim araçlarında da yansımalarını bulmuş, faşizmin üstesinden gelinmesiyle Türkiye'deki taraflar arasındaki çatışma sona ermiş faşist eğilimli gruplar tutuklanıp demokrasi lehinde nutuklar söylenmeye başlanmıştır.

Demokrat Parti'nin bu dönemde hazırlıkları yapılırken partinin sözcülüğünü yapacak bir yayın organının da bulunması gerekmiş bundan sonra liberal görüşlere sahip Vatan Gazetesi ve sol eğilimli Tan gazetesi Demokrat Parti'yi desteklemiştir. Serteller'in yayınladığı Tan Gazetesi Demokrat Parti Yöneticileri ile yakın ilişkilerde bulunmuş, Celal Bayar, Adnan Menderes ve Fevzi Çakmak Görüşler Dergisi'ne yazılar vereceklerini vaat etmişlerdir. Cumhuriyet Halk Partisi de muhalefeti sindirmek ve kontrolü altına almak için bu durumu kendi lehinde kullanmıştır. Cumhuriyet Halk Partisi yanlısı basının desteklediği miting kısa bir süre sonra şiddet eylemine dönüşmüş Tan matbaası basılmıştır. Tüm baskı makinaları tahrip edilmiştir³¹.

Yine bu dönemde Hürriyet Gazetesi yayınlanmaya başlar. Kitle gazetesi olan Hürriyet'le aynı özelliği taşıyan Milliyet de yine aynı dönemde yayın hayatına başlamıştır. Demokrat Parti Vatan ve Cumhuriyet'in de desteğini kazanırken önce Kudret Gazetesi'ni daha sonra da Zafer Gazetesi'ni partinin yayın organı olarak kullanmıştır. Demokrat Parti'nin karizmatik lideri Adnan Menderes 17 Şubat 1959'da Londra'da ondört kişinin ölümüyle sonuçlanan uçak kazasından yara almadan kurtulmuş, bu kurtuluş onun ermişliğine bağlanarak propaganda kampanyası yapılmıştır³².

---

²⁹ "Basın Türkiye Basını", a. g. e., 218

³⁰ Taner Timur, *Çok Partili Hayata Geçiş*, İstanbul, İletişim Yayınları, 1994, s.48.

³¹ Taner Timur, *Çok Partili Hayata Geçiş*, s.85.

³² "Siyasal Partiler/Demokrat Parti ve Popülizm", *Tanzimattan Cumhuriyet'e Türkiye Araştırmaları*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1986, s.2078.

DP. iktidara geldikten sonra, başlangıçta basını özgürleştirici davranışlarda bulunmuş daha sonra da toplumdaki bunalımların basına yansımalarıyla birlikte hoşgörüsüz ve sert davranmıştır. Ülkede giderek artan huzursuzluk, bunalım ve şiddet 27 Mayıs 1960 askeri müdahalesiyle sonuçlanmıştır.

Çok partili hayata geçişle siyasal partiler radyoyu propagandalarını yapmak için kullanabilmişlerdir. Demokrat Parti tarafından radyonun kamuyu yönlendirmedeki etkisi en iyi şekilde fark edilmiştir. Ancak Demokrat Parti iktidara geldikten sonra propaganda hakkını kaldırmış ve radyoyu kendi iktidarının propagandasını yapmak üzere kullanmaya başlamıştır. Radyodaki bütün programlar gittikçe ideolojikleşirken, haberler iktidardakilerin arzuları, onlarla ilgileri ölçüsünde seçiliyordu. Bunun en ironik örneği içişleri bakanının kızının düğününün 13.00 bülteninde birinci haber olarak sunulmasıdır. Bu dönemde radyo da kendisini hiçbir yasa ve kurala bağlı görmeden yayın yapıyordu. Mesela 1957’de seçim günü daha seçimler tamamlanmadan seçim sonuçlarının bildirilmesi bunun sonuçlarından biri olarak görülebilir. Oy verme işlemi devam ederken iktidar partisinin ezici çoğunlukla seçimleri kazandığı ilan edilmiştir³³.

DP iktidarının son yıllarında “Radyo Gazetesi” programı yine ironik bir olay olarak tarihe geçmiştir. DP muhalefetin halkın desteğini yitirdiği iddialarına karşı bu iddiaları çürütmek amacıyla kendisine yeni katılanların oluşturduğu uzun Vatan Cephesi listelerinin yayınına başlamıştır. Bu listelerde bazı bürokratların, iş adamlarının, sanatçıların, çocukların, hastaların, ölmüş bebeklerin vs. ismi okunuyordu. Sunan spiker bu listelere varlığı olmayan yeni isimler ekliyor listeyi uzattıkça uzatıyordu. Ülkede bu durumun espirisi yapılmaya başlanmış hatta gazete sayfalarına yansıyan espirilerde ve fıkralarda Vatan cephesi uygulaması sayesinde otuz beş milyonluk Türkiye nüfusunun yetmiş milyona çıktığı, birçok kentte “Radyo Dinlemeyenler Cemiyeti”nin kurulduğu, radyolarını mühürletenlerin olduğu söylenmiştir³⁴.

Politikacıları içine düştüğü çıkmazdan kurtarmak gerekçesiyle yapılan 27 Mayıs 1960 Askeri Müdahalesini Türk Halkı darbe sabahı saat yedide Albay Alparslan Türkeş tarafından *radyoda* okunan bildiriden öğrendi. Tekrar demokrasiye dönüşle birlikte Demirel, Adalet Parti ile iktidara gelmiştir. Onun kırsal kesimden iyi oy toplamasının en önemli nedenlerinden birisi iletişim araçlarının kamuyu yönlendirme ve etkilemedeki gücünü iyi bilmesi ve iyi bir hatip olmasıdır. İsmet İnönü ve öteki Kemalist siyasal liderler ya da Mehmet Ali Aybar gibi sosyalistler bu konuda başarı gösterememişlerdir denebilir.

---

³³ Jülide Gülizar, “Türkiye Radyoları”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Araştırmaları*, s.2742.

³⁴ J. Gülizar, a. g. e., s.2742.

Bu dönemde Cumhuriyet Halk Partisi de konumunu “ortanın solu” diye tanımlamış, Adalet Partililer bunu propagandalarında kullanmışlardır. Bu kampanya sırasında “ortanın solu, Moskova yolu” sloganı çok fazla kullanılmıştır³⁵. Yine Türkiye İşçi Partisi’nin kitlelere açılmasında ve benimsenmesinde basın çok büyük bir rolü olmuştur. Ayrıca radyo propagandalarının Anadolu’nun her yerine ulaşmasıyla bu parti kendini daha etkin ve ucuz bir şekilde kitlelere tanıtılabiliyordu. Yön dergisi sosyalizm anlayışının kuramsal öğelerini oluşturmuş ve iktidara etkide bulunmuştur. Ancak ajitasyon ve propaganda sonradan yetersiz bulunarak bununla birlikte silahlı propagandanın, terörist saldırıların ve silahlı gerilla mücadelesinin de kullanılmasıyla devrimin hızlanacağı düşünülmüştür. Propaganda üniversite gençliği üzerinde etkili olmuştur. Soldaki bu şiddet 1968’den itibaren militan sağdaki Bozkurtlar’dan gelen şiddetle karşılaşmıştır. Milliyetçi Hareket Partisi resmi yayın organı olarak Hergün gazetesini yayınlamış 12 Eylül’den sonra bu dergi kapatılmış ayrıca Ergenekon, Bozkurt, Türk Yurdu, Hareket, Töre, Kopuz gibi dergileri yayın organları olarak kullanmış bu yayınlarda bir Turan Devleti’nden söz etmekle birlikte eylem düşüncesi sürekli işlenmiştir³⁶. Ülkede oluşan anarşik ortama 12 Mart 1971 Askeri Muhtırası ile son verilmek istenmiştir. 12 Mart Muhtırası hazırlandıktan sonra komutanlar tarafından ilk olarak TRT’ye okunmak üzere getirilmiştir³⁷. Benzer şekilde 12 Eylül 1980 Darbesi ile birlikte darbe haberi yine basın ve yayın organlarıyla duyurulmuştur. Kenan Evren bu dönemde bütün ülkeyi dolaşarak radyo ve televizyonlardan hemen her gün yayınlanan konuşmalar yapmıştır³⁸. Darbeyle gazete ve dergiler sürekli kapatılmış hatta yılların gazetesi Cumhuriyet bile bir kez aynı hüsrana uğramıştır.

1982’de Anavatan Partisi ile tekrar demokrasiye geçiş süreci başlamıştır. 1977’den itibaren siyasal reklâmın Türkiye’ye girdiği görülüyor. Çeşitli ajanslar partiler için propagandaları yürütürken mümkün olduğunca halkın değerlerini arzularını ve özlemlerini yansıtan semboller kullanılmış, her seçim öncesinde insanlara yeni umutlar aşılanmıştır. Turgut Özal’ın 83-88 yılları arasında “İcraatın İçinden” adlı televizyon programı Özal’ın propagandasını televizyondan etkili bir şekilde yapmasını sağlamıştır³⁹. Bugün de benzer programlar, reklamlar kanaatleri etkilemede ve yönlendiren-

---

³⁵ J.E. Zürcher, *Modern Türkiye’nin Tarihi*, s.368.

³⁶ “Siyasal Partiler/Milliyetçi Hareket Partisi”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Araştırmaları*, s.2116.

³⁷ A. M. Öngören, “TRT-Televizyon”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi* 10, s.2751.

³⁸ F. Ahmad, *Modern Türkiye*, S.263.

³⁹ Nilgün Dalkıran, “20 Ekim 1991 Genel Seçimlerinin İncelenmesi” Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi, İzmir.

dirmekte kullanılmaya devam etmekte ve tüm bu çerçevede bugünün geçmişle karşılaştırmalı incelemesi ilgiyi hak etmektedir.

Sonuç

Günümüzde kitle iletişim araçlarının toplumu yönlendirmedeki başarısı, ideolojilerin yayılmasındaki işlevi, yeni imajlar yaratmadaki üstünlüğü tartışılmaz hale gelmiştir. Türk tarihinde yaşanan en önemli serüvenlerden biri olan Batılılaşma ile bağlantılı modernleşme, serüveninde basın yayın organları en önemli aktörlerden biridir ve bu aktörler ulusal kimliğin yaratılmasında, Batılı değerlerin kitlelere benimsetilmesinde, Batılı fikirlerin ülkeye yayılmasında önemli roller üstlenmişlerdir. Genelde kitle iletişim araçlarını özelden bu araçların Türkiye'deki durumunu değerlendiren onları toplumsal-tarihsel bağlamından koparmadan değerlendirmeliyiz. Tarihte neler olduğunu bilmek bugünü anlama yolunda bize teorik ve kavramsal bir çerçeve sağlamakla birlikte yeni perspektifler de kazandırır. Tarih bilincine sahip olmak, bir adres ararken elimizde bir haritanın olması gibidir. Geçmişte kitle iletişim araçlarının toplum üzerindeki olumsuz, yanıltıcı ve aynı zamanda olumlu etkilerini bilmek bugün, kitle iletişim araçları yoluyla ulaştırılan haberleri daha iyi değerlendirmeyi ve daha az yanılmayı sağlayacaktır. Böylelikle başkalarının diğerleri adına seçtiği gerçekliklerle zihinlerin doldurulduğu ya da eleştirel düşünmenin engellendiği ilüzyonlar dünyasından Baudrillard'ın deyişiyle "simülasyonlar dünyası"ndan biraz olsun kurtulmak mümkün olur.